

การศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติในภูฏาน: การนำไปประยุกต์ใช้

บางประการสำหรับประเทศไทย

A Study of Nature Conservation in Bhutan: Some Implications for Thailand

สุพัตรา สุทธสุภา

มหาวิทยาลัยศิลปากร

Supagtra Suthasupa

Silpakorn University, Thailand

E-mail: supakoy@yahoo.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษานโยบาย กฎหมาย แผนงาน โครงการและแนวปฏิบัติ หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติในประเทศภูฏาน 2) สำนวจความคิดเห็นอย่างไม่เป็นทางการต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติจากกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง 3) เสนอแนวทางการอนุรักษ์ธรรมชาติและมุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับประเทศไทยโดยการประยุกต์ใช้แนวทางการประสบความสำเร็จของประเทศภูฏาน การศึกษาเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสำรวจพื้นที่ และการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับตัวแทนผู้ที่อยู่อาศัยและปฏิบัติงานในบริเวณพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติและบริเวณใกล้เคียง 30 คน ผลการวิจัยพบว่า การอนุรักษ์ธรรมชาติในภูฏานประสบความสำเร็จเนื่องจากปัจจัยหลายประการ เช่น นโยบายระดับชาติ กฎหมาย วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของประชาชน จริยธรรมทางพุทธศาสนา และบรรทัดฐานทางสังคม ด้านความคิดเห็นอย่างไม่เป็นทางการต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ พบว่าผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่เห็นด้วยกับนโยบาย กฎหมาย แผนงานการอนุรักษ์และพัฒนา และโครงการที่รัฐดำเนินการ ข้อเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์ธรรมชาติและมุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับประเทศไทย ได้แก่ โครงการพัฒนาการอนุรักษ์แบบบูรณาการที่มีการปรึกษาร่วมกับชุมชน การประยุกต์ใช้แนวทางของ B2C2 เพื่อการจัดทำแนวเชื่อมต่อระบบนิเวศ การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพสูง และการสร้างบรรทัดฐานทางสังคมด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติ

คำสำคัญ: การอนุรักษ์ธรรมชาติในภูฏาน; ภูฏาน; การพัฒนาที่ยั่งยืน

* วันที่รับบทความ : 7 พฤษภาคม 2567; วันที่แก้ไขบทความ 12 พฤษภาคม 2567; วันที่ตอบรับบทความ : 16 พฤษภาคม 2567

Abstract

The objectives of this research were to 1) study policies, laws and legislations, plans, programs and practices, as well as agencies and organizations involving in nature conservation in Bhutan; 2) conduct an informal opinion survey about Bhutan's nature conservation; and 3) suggest some implications to Thailand's nature conservation and sustainable development. This study is a qualitative research, collecting information from documents, a site survey and informal interviews with 30 participants selected from residents and officials who reside or work in or near the nature conservation areas. The results show that the success of Bhutan's nature conservation is accounted for several factors. Included are national policies, laws and legislations, the ways of life and culture, the ethics from Buddhism Philosophy and national etiquettes. The interviews show that the participants agree with policies, laws and legislations, programs of nature conservation and development. The suggested implications for Thailand include the Integrated Conservation Development Programs (ICDP) with the local communities' consultations, the approach of B2C2 for the ecological corridors, the sustainable tourism with an increase of high-quality tourists, and development of social norms for nature conservation.

Keywords: Nature Conservation in Bhutan; Bhutan; Sustainable Development

บทนำ

ปัจจุบันการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจจากหลายภาคส่วน ด้วยเป็นข้อกังวลหลักทั้งในระดับภูมิภาค ระดับท้องถิ่น และระดับโลกจากวิกฤตการณ์ธรรมชาติและสถานการณ์โลกรวน (Climate Change) องค์การสหประชาชาติได้จัดทำกรอบการทำงานและข้อตกลงระดับนานาชาติเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการแก้ไขปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศนี้ เช่น เป้าหมายด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) กรอบอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (United Nations Framework Convention on Climate Change: UNFCCC) และความตกลงปารีส (The Paris Agreement) การดำเนินการแบ่งออกเป็น 3 ประเภหลัก ได้แก่ การลดการปล่อยก๊าซ การปรับตัวให้เข้ากับผลกระทบด้านสภาพอากาศ และการจัดหางบประมาณสำหรับการปรับเปลี่ยนที่จำเป็น (สหประชาชาติ ประเทศไทย, 2567) การอนุรักษ์ธรรมชาติเป็นวิธีการที่สำคัญในการลดความรุนแรงของวิกฤตการณ์ธรรมชาติและสถานการณ์โลกรวนนี้

การอนุรักษ์ เป็น กิจกรรมป้องกันการเสื่อมสภาพ (Hackett, 1980) และ การจัดการการใช้ชีวมณฑล (Biosphere) ของมนุษย์ เพื่อให้ได้ประโยชน์ที่ยั่งยืนสูงสุดแก่คนรุ่นปัจจุบัน ในขณะเดียวกันก็รักษาศักยภาพในการตอบสนองความต้องการและความปรารถนาของคนรุ่นอนาคต (Lucas, 1992) ดังนั้น การอนุรักษ์ธรรมชาติจึงสัมพันธ์กับการพัฒนาที่ยั่งยืน ในลักษณะที่เป็นการกระทำเพื่อห้ามกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมกับ

ธรรมชาติ และจัดการสภาพแวดล้อมเพื่อหลีกเลี่ยงและลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับธรรมชาติ เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืน (Motloch, 1991)

ประเทศภูฏานเป็นประเทศที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงในการรักษามรดกทางธรรมชาติไว้ได้ โดยพื้นที่ของประเทศประมาณ 2 ใน 3 ส่วนเป็นพื้นที่ป่าไม้และธรรมชาติอันสมบูรณ์ (Encyclopedia Britannica, 2024a) ประเทศไทยและประเทศภูฏานมีทั้งความคล้ายคลึงและความแตกต่างในด้านสังคม การเมือง และภูมิประเทศ ตัวอย่างเช่น การนับถือศาสนา แม้ผู้คนส่วนใหญ่ของทั้งสองประเทศจะนับถือศาสนาพุทธ แต่ก็ต่างนิกายกัน ผู้คนในภูฏานและประเทศไทยมีความเชื่อร่วมกันในธรรมชาติอันเป็นผลมาจากหลักจริยธรรมทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภูฏาน พุทธศาสนาร่วมกับนิทานพื้นบ้านได้กำหนดกฎเกณฑ์ทางสังคมในการปกป้องธรรมชาติ โดยเชื่อกันว่าองค์ประกอบของธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา และแม่น้ำ มีเทพารักษ์อาศัยอยู่ ดังนั้นธรรมชาติเหล่านี้จึงต้องได้รับการเคารพและปกป้อง ในด้านระบบการเมือง ภูฏานและไทยมีความคล้ายคลึงกันของระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยสถาบันกษัตริย์ได้รับการเคารพและเทิดทูลจากประชาชน ในด้านภูมิประเทศ ภูฏานตั้งอยู่บนพื้นที่เขาสูงเหนือระดับน้ำทะเล 3,700 – 7,300 เมตร ส่วนประเทศไทยอยู่ในพื้นที่ราบต่ำเหนือระดับน้ำทะเลน้อยกว่า 2,500 เมตร (Encyclopedia Britannica, 2024a; 2024b) ดังนั้นจึงทำให้มีสภาพภูมิอากาศแตกต่างกัน ภูฏานมีพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติจำนวนมาก ในขณะที่พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยมีจำนวนลดลงอย่างรวดเร็ว แม้ว่าจะมีความแตกต่างกัน แต่ภูฏานก็สามารถเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับประเทศไทยในการเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืน จุดร่วมระหว่างไทยกับภูฏาน เช่น ปรัชญาพุทธศาสนา สภาพสังคม และวัฒนธรรม และระบบการปกครอง จะเป็นพื้นฐานในการประยุกต์ใช้แนวทางการอนุรักษ์ธรรมชาติสำหรับประเทศไทยต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษานโยบาย กฎหมาย แผนงาน โครงการและแนวปฏิบัติ หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติในประเทศภูฏาน
2. การสำรวจความคิดเห็นอย่างไม่เป็นทางการต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติจากกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง
3. เสนอแนวทางการอนุรักษ์ธรรมชาติและมุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับประเทศไทยโดยการประยุกต์ใช้แนวทางความสำเร็จของประเทศภูฏาน

ระเบียบวิธีวิจัย

1. วิธีการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร จากการสำรวจพื้นที่ และการสำรวจความคิดเห็นอย่างไม่เป็นทางการจากกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง เป็นการสำรวจความคิดเห็นอย่างไม่เป็นทางการต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติจากกลุ่มผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติ ประกอบด้วยคำถามที่ผู้ให้สัมภาษณ์ได้แสดงความคิดเห็นต่อนโยบาย กฎหมาย แผนงาน โครงการและแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ รวมทั้งข้อมูลอื่นที่น่าสนใจ

2.2 แผนที่และเอกสารแสดงสภาพภูมิศาสตร์ ขอบเขต ที่ตั้ง ของพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติและชุมชนในพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารจากหอสมุดแห่งชาติภูวน หอสมุด Renewable Natural Resource-Research Center at Yusipang และข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เกี่ยวกับนโยบาย กฎหมาย แผนงาน โครงการและแนวปฏิบัติ หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งประเด็นทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ

3.2 การสำรวจพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติ สังเกตสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสภาพแวดล้อมชุมชนที่อยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติและบริเวณโดยรอบพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติ จำนวนพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติ 4 แห่ง ชุมชนในพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติ 6 แห่งและชุมชนใกล้เคียงพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติ 4 แห่ง

3.3 การสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติ ซึ่งใช้วิธีการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ให้เป็นตัวแทนผู้ที่อยู่อาศัยและปฏิบัติงานในบริเวณพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติและบริเวณใกล้เคียง 30 คน ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติ 4 คน ผู้อยู่อาศัยในชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติ 18 คน และผู้อยู่อาศัยในชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติ 8 คน

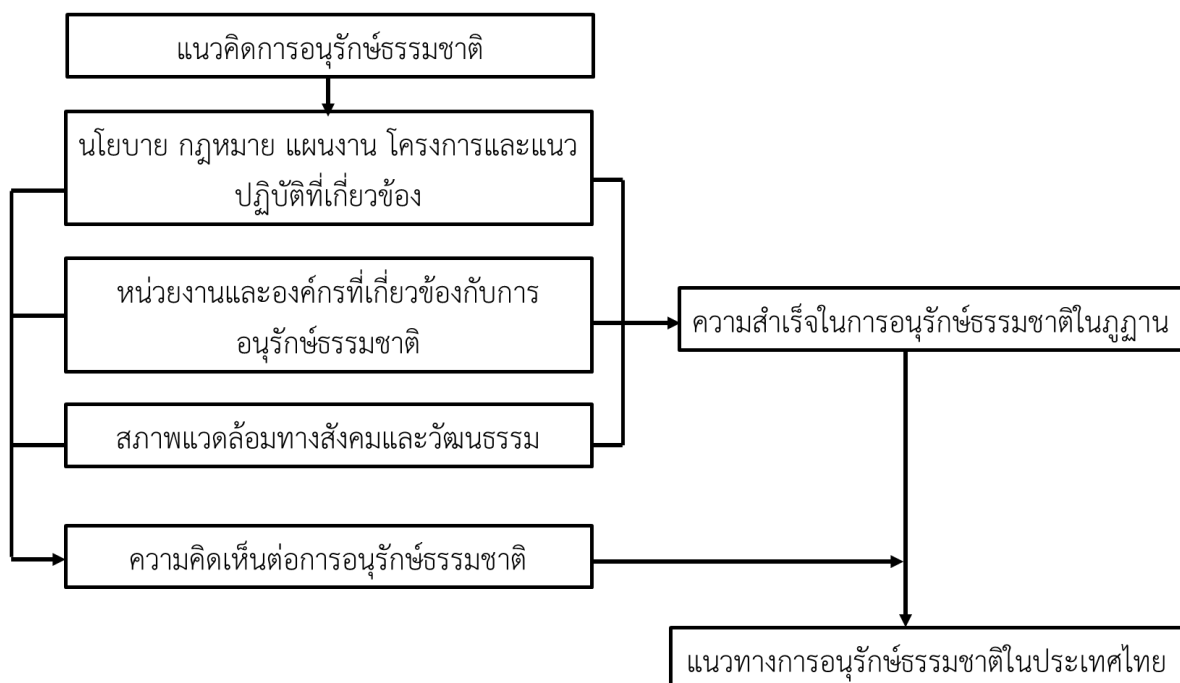
4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารใช้การวิเคราะห์เปรียบเทียบกับแนวคิดการอนุรักษ์ธรรมชาติและการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งประกอบด้วย การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดและมีเหตุผล การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรมให้ฟื้นคืนสภาพก่อนแล้วจึงนำมาใช้ประโยชน์ และการสงวนทรัพยากรธรรมชาติที่หายากหรือที่กำลังเสื่อมสูญ การเปลี่ยนไปใช้สิ่งทดแทน อีกทั้งใช้แนวคิดให้สาธารณะชนให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ธรรมชาติ การใช้กฎหมายที่มีทั้งมาตรการควบคุมและจูงใจ และการให้การศึกษา

แก่ประชาชนเพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ธรรมชาติ (สามัคคี บุญยะวัฒน์, 2541; ชวิศ จิตรวิจารณ์ และคณะ, 2552)

การวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นจากการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ โดยการจัดหมวดหมู่แล้วเปรียบเทียบเพื่อสร้างข้อสรุปความคิดเห็นต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติในภูฏาน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

จากวัตถุประสงค์ของการศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติในภูฏาน มีข้อค้นพบดังนี้

1. ข้อมูลที่ได้รับจากการรวบรวมนโยบาย กฎหมาย แผนงาน โครงการและแนวปฏิบัติ หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ แสดงให้เห็นว่ามีความเชื่อมโยงกับแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งสนับสนุนการอนุรักษ์ธรรมชาติในภูฏาน ประกอบด้วยกฎหมายและการปฏิบัติ องค์กรที่เกี่ยวข้อง และแง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรม

1.1 กฎหมาย แผนงาน โครงการและแนวปฏิบัติ

1.1.1 กฎหมายและแนวปฏิบัติที่สำคัญซึ่งเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติมีความเชื่อมโยงกับแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อาทิ กฎหมายป่าไม้ พระราชบัญญัติป่าไม้และการอนุรักษ์ธรรมชาติ กฎระเบียบว่าด้วยการป่าไม้ชุมชน พระราชบัญญัติการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม พระราชบัญญัติความหลากหลายทางชีวภาพ และกลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยภูฏานได้ออกกฎหมายสูงสุด (Supreme Law) ฉบับแรกในปี ค.ศ. 1959 ซึ่งก่อนหน้านี้ไม่มีการออกกฎหมายเป็นลายลักษณ์อักษร มีเพียงข้อตกลงกันในชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่นำไปสู่การอนุรักษ์ธรรมชาติ

1.1.2 Bhutan Biological Conservation Complex (B2C2) เป็นแผนงานการอนุรักษ์ธรรมชาติที่สำคัญประกอบด้วยโครงข่ายอุทยานและพื้นที่อนุรักษ์ซึ่งเชื่อมต่อกันด้วยแนวพื้นที่ชีวภาพ (Biological Corridor) แผน B2C2 นี้มุ่งให้เกิดการอนุรักษ์และส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ธรรมชาติ ช่วยสร้างปฏิสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เป็นพื้นที่เพื่อการศึกษาสิ่งแวดล้อม เป็นที่ตั้งของโครงการอนุรักษ์หลายแห่ง และเป็นแหล่งทรัพยากรที่สามารถนำมาใช้ได้แต่มีการจำกัดการใช้สอย (Nature Conservation Division, 2004) ภายในพื้นที่ B2C2 มีหลายโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจาก World Wild Fund for Nature (WWF) ซึ่งรวมถึงโครงการป่าไม้และแหล่งน้ำจืด (Forest and Freshwater Program) และโครงการการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood) (WWF Bhutan Program, 2005)

โครงการป่าไม้และแหล่งน้ำจืดมีวัตถุประสงค์เพื่อปกป้อง ป่า และส่งเสริมโครงการอนุรักษ์ป่าไม้ ผ่านการส่งเสริมด้านนโยบายและความร่วมมือกับรัฐบาลในการดำเนินการอนุรักษ์ธรรมชาติในระดับท้องถิ่น ส่วนโครงการการดำรงชีพอย่างยั่งยืนมุ่งเน้นไปที่ผู้คนที่ยากจนและเปราะบางซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง โดยวิถีชีวิตของพวกเขาได้รับผลกระทบเชิงลบจากการจัดตั้งพื้นที่คุ้มครองขึ้นมาใหม่บนพื้นที่ดั้งเดิมที่พวกเขาอยู่อาศัยมาก่อน รัฐบาลจึงได้พัฒนาทางเลือกใหม่ในการดำรงชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเสริมการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติมาก ซึ่งเป็นโครงการที่เชื่อมโยงการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่คุ้มครองกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจในท้องถิ่น การดำเนินโครงการจะทำให้ประชากรในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียงมีรายได้มากขึ้นจากการพัฒนาด้านอาชีพ

การเกษตร และปศุสัตว์ ได้รับการศึกษาและบริการสาธารณสุข มีโครงสร้างพื้นฐานที่ทั่วถึง และคาดว่าจะพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นและลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติลง

1.1.3 แผนการจัดการอุทยานแห่งชาติ (Management Plans) เพื่อกำหนดทิศทางโครงการและกิจกรรมในพื้นที่คุ้มครองต่าง ๆ ซึ่งมีปัญหาแตกต่างกัน ดังนั้นรายละเอียดของแต่ละแผนการจัดการจึงต่างกัน หลายแผนมักจะประกอบด้วยวัตถุประสงค์การจัดการและนโยบายการอนุรักษ์สำหรับภาคส่วนต่าง ๆ ของอุทยาน โดยมักจะรวมถึงการนำแผนไปปฏิบัติและการตรวจสอบและประเมินผลแผนการจัดการ (WWF Bhutan Program, 2005)

1.1.4 โครงการป่าชุมชน (Community Forest) ตั้งอยู่นอกเขตพื้นที่อนุรักษ์ ซึ่งต้องการถ่ายโอนความรับผิดชอบในการจัดการพื้นที่ป่าซึ่งอยู่ติดกับชุมชนไปยังกลุ่มคนในท้องถิ่น ให้มีอำนาจในการป้องกัน พัฒนา และใช้ประโยชน์ทรัพยากรของตน อีกทั้งยังเสริมสร้างศักยภาพและความสามารถของกลุ่มจัดการป่าไม้ของชุมชน (Forest Management Groups: FMG) ให้สามารถจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน มีการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าของพวกเขาอย่างยุติธรรม ช่วยเหลือ FMG ในการพัฒนาอุตสาหกรรมภายในครัวเรือนและให้ความช่วยเหลือด้านการตลาด (Social Forestry and Extension Section, 1996)

1.1.5 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติบนฐานชุมชน (Community-Based Natural Resource Management: CBNRM) เป็นหนึ่งในกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีเป้าหมายเพื่อรักษาและพัฒนาวิถีชีวิตชนบทอย่างยั่งยืน ซึ่งคนท้องถิ่นจะได้รับโอกาสและความรับผิดชอบในการจัดการทรัพยากรของตนเองตามกฎหมายและนโยบายของรัฐ ที่ทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน อีกทั้ง CBNRM ให้ความสำคัญกับผู้คนในท้องถิ่น ความยั่งยืนของผลผลิต และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (Department of Research and Development Services, 2002)

1.1.6 โครงการสร้างความตระหนักรู้เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยองค์กรเอกชนเพื่อสาธารณประโยชน์ชื่อว่า Royal Society for Protection of Nature (RSPN) ทำงานร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมและบรรจุไว้ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน และ RSPN ได้จัดตั้ง Nature Clubs ทำงานร่วมกับครูในท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้ริเริ่มงานและกิจกรรมสำหรับนักเรียน เช่น วันทำความสะอาด การเดินป่าศึกษาธรรมชาติ การทัศนศึกษาในอุทยานแห่งชาติ การปลูกต้นไม้ และตั้งค่ายพักแรม กิจกรรมเหล่านี้สอนเยาวชนเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและสร้างความตระหนักรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมและพัฒนาพฤติกรรมอนุรักษ์ธรรมชาติ นอกจากนั้นแล้ว RSPN ยังได้ตีพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับศาสนาและสิ่งแวดล้อมในชื่อ “พุทธศาสนาและสิ่งแวดล้อม” โดยเน้นไปที่การคุ้มครองสิ่งแวดล้อม (Royal Society for Protection of Nature, 2006)

1.2 หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ

1.2.1 หน่วยงานของรัฐที่มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ธรรมชาติ คือ กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตร และหลายหน่วยงานย่อยที่อยู่ภายในกระทรวงเดียวกันนี้ เช่น สภาการวิจัยทรัพยากรธรรมชาติและการเกษตรของภูฏาน (Council for RNR Research of Bhutan) กองป่าชุมชน (Social Forestry Division) และกองพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ (Forest Resources Development) นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานอื่น ๆ ซึ่งอยู่นอกกระทรวงเกษตรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ เช่น กรมการท่องเที่ยว และกรมพลังงาน อีกทั้งมีหน่วยงานการปกครองส่วนท้องถิ่นที่รับผิดชอบโครงการของรัฐในระดับท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ ชุมชนและการจัดการไฟฟ้า (Nature Conservation Division, 2004)

1.2.2 หน่วยงานอิสระที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ โดยหน่วยงานหลักคือ สำนักเลขาธิการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (National Environment Secretariat) ก่อตั้งในปี ค.ศ. 1990 เพื่อประสานงานด้านสิ่งแวดล้อมภายในประเทศ รวมทั้งเพื่อเข้าร่วมการประชุมเวทีระหว่างประเทศและประสานงานโครงการด้านสิ่งแวดล้อม ต่อมาสำนักเลขาธิการฯ ถูกยกระดับให้เป็นคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติในปี ค.ศ. 1992 โดยมีอำนาจหน้าที่ในการเข้าร่วมการประชุมอนุสัญญาสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ จัดทำแผนปฏิบัติการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ กำหนดกฎหมายสิ่งแวดล้อม สร้างกระบวนการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม และเพิ่มพูนความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและความยั่งยืนในสังคมภูฏาน (Tsering, 2002)

1.2.3 Bhutan Trust Fund for Environmental Conservation เป็นอีกหนึ่งหน่วยงานหนึ่งที่สนับสนุนการอนุรักษ์ธรรมชาติ จัดตั้งกองทุนอนุรักษ์แห่งแรกของโลกโดยมีวัตถุประสงค์หลักคือการปกป้องความหลากหลายทางชีวภาพผ่านแหล่งเงินทุนระยะยาว เพื่อให้แน่ใจว่าความมุ่งมั่นในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพนั้นยั่งยืน (Tsering, 2002)

1.2.4 Royal Society for Protection of Nature (RSPN) เป็นองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมที่ไม่แสวงหากำไรของภูฏาน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในหมู่เยาวชนและสาธารณชน ภารกิจขององค์กรคือการสร้างแรงบันดาลใจด้านความรับผิดชอบต่อส่วนบุคคลและให้ประชาชนในภูฏานมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมผ่านการศึกษา การวิจัย และการเผยแพร่ข้อมูล รวมถึงการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานและสถาบันที่เกี่ยวข้อง (Lonely Planet, 2002; Nature Conservation Division, 2004)

1.2.5 หน่วยงานระหว่างประเทศที่สนับสนุนการอนุรักษ์ธรรมชาติในรูปแบบของความช่วยเหลือทางการเงินและทางเทคนิค ได้แก่ WWF Bhutan Program, Danish International Development Assistance (DANIDA), United Nations Development Program (UNDP), Netherlands Development Organization (SNV) และ Helvetas and Swiss Agency for Development and Cooperation (Tsering, 2002)

1.3 แง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ ภูมิหลังทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ อิทธิพลของพุทธศาสนาต่อการปกป้องธรรมชาติ และปรัชญาการพัฒนาภายใต้กรอบการอนุรักษ์ของภูฏาน

1.3.1 ความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างชาวภูฏานและธรรมชาติ องค์ประกอบในธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา ทะเลสาบ และแม่น้ำ มีความสำคัญต่อชาวบ้านเพราะเชื่อว่าเป็นที่สถิตยของเทพเจ้า ผู้คนจึงไม่รบกวนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ แต่ใช้ชีวิตอย่างกลมกลืนโดยแสวงหาการคุ้มครองจากวิญญาณและเทพที่อาศัยอยู่ในสถานที่เหล่านั้น (Schicklgruber and Pommaret, 1997; Chhenpo, 2003)

1.3.2 อิทธิพลของศาสนาที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ชาวภูฏานน้อมนำหลักธรรมในพุทธศาสนามาใช้ในการดำเนินชีวิตมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 6 และได้ทำให้การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีความเข้มแข็ง ชาวพุทธเชื่อว่าความสุขที่แท้จริงมาจากการสละความโลภและการเห็นแก่ตัว การใช้ชีวิตโดยไม่เห็นแก่ตัวเพื่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างกลมกลืนจะนำมาซึ่งความสุข การแทรกแซงของมนุษย์ในสมดุลของธรรมชาติจะนำไปสู่หายนะต่อมนุษย์ทุกคน การทำร้ายสิ่งแวดล้อมถือเป็นบาปที่จะทำให้ไม่พบความสุขทั้งในชาตินี้และชาติหน้า (Chhenpo, 2003; Royal Society for Protection of Nature, 2006)

1.3.3 มารยาทประจำชาติ (National Etiquettes) ภูฏานมีบรรทัดฐานทางสังคมเพื่อควบคุมพฤติกรรมและช่วยให้ผู้คนอยู่ร่วมกันได้อย่างผาสุก จำแนกออกได้เป็นมารยาททางกาย วาจา และใจ โดยมารยาททางใจถือว่าสำคัญที่สุด เนื่องจากสามารถควบคุมการกระทำและคำพูดของคนได้ มารยาทเหล่านี้ประกอบด้วยการอุทิศตนให้กับงาน ความจงรักภักดีต่อประเทศ ความตั้งใจที่ดี การแสดงความเมตตาและความกตัญญู และความเชื่อมั่นในเหตุและผล เป็นต้น (National Library of Bhutan, 1999; Dargye, 2005) อย่างไรก็ตาม ไม่ได้มีมารยาทที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างชัดเจน แต่อาจอยู่ในบรรทัดฐานทางสังคมผ่านศาสนา โดยมีความเชื่อว่าศาสนาพุทธมีเป้าหมายเพื่อให้คนอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างกลมกลืน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอนุรักษ์ธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิต แนวคิดนี้ได้ถ่ายทอดให้ผู้คนปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับธรรมชาติ ส่วนมารยาททางใจอาจควบคุมให้คนมีเจตนาดีและปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมต่อธรรมชาติ

1.3.4 ความสุขมวลรวมประชาชาติ (Gross National Happiness: GNH) เป็นแนวคิดที่ใช้ในการพัฒนาประเทศซึ่งบัญญัติโดยสมเด็จพระราชาธิบดีจิกมี ซิงเย วังชุก ที่คำนึงถึงแง่มุมซึ่งไม่ใช่รูปธรรมของการพัฒนาและหาจุดสมดุลระหว่างความเจริญรุ่งเรืองทางวัตถุและความเป็นอยู่ที่ดีทางจิตวิญญาณ มุ่งเน้นการเพิ่มความสุขมากกว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยกุญแจสู่ความสุขคือความพึงพอใจในความต้องการที่ไม่ใช่รูปธรรมและการเติบโตทางอารมณ์และจิตวิญญาณเมื่อได้ตอบสนองความต้องการทางวัตถุขั้นพื้นฐานแล้ว แนวคิดนี้มุ่งสร้างสมดุลในการพัฒนาทางวัตถุและที่ไม่ใช่วัตถุ (Planning Commission, 1999)

1.3.5 แนวคิดทางสายกลาง (The Concept of Middle Path) เป็นอีกหนึ่งปรัชญาการพัฒนาที่ให้แนวคิดว่าการอนุรักษ์จะเกิดขึ้นควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แนวคิดนี้มีอยู่ในพุทธศาสตร์สิ่งแวดล้อมแห่งชาติซึ่งได้วิเคราะห์ผลกระทบของการพัฒนาที่มีต่อวัฒนธรรม โดยศึกษาความขัดแย้งระหว่างค่านิยมของพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมกับวิถีชีวิตสมัยใหม่ ผลลัพธ์ที่ได้แสดงประเด็นของการผสมผสานความสำคัญของสิ่งแวดล้อมเข้ากับการวางแผนทางเศรษฐกิจ (National Environment Commission, 1998)

2. ข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ เป็นความคิดเห็นจากกลุ่มตัวอย่างจำนวนน้อยเพื่อให้เห็นบางแง่มุมและความคิดเห็นที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติเท่านั้น ข้อมูลที่ได้รับไม่ได้มุ่งสรุปความคิดเห็นและการประเมินของสาธารณชนทั้งหมด

ผู้ให้สัมภาษณ์ที่ทำงานและอาศัยอยู่ในเขตอนุรักษ์ธรรมชาติ เล่าถึงโครงการ ICDP (Integrated Conservation and Development Programs) ที่ภาครัฐและเอกชนดำเนินการ เช่น การปรับปรุงทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ การพัฒนาระบบชลประทานเพื่อการเกษตร การจัดหาหลังคาสังกะสีเพื่อใช้ทดแทนการตัดไม้มาทำแผ่นมุงหลังคา การจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกด้านสุขภาพ โรงเรียน และไฟฟ้า รวมถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน โครงการและกิจกรรมเหล่านี้บรรลุวัตถุประสงค์ในการเพิ่มผลผลิตจากที่ดินทำกินที่มีอยู่อย่างจำกัด ช่วยสร้างโอกาสในการจ้างงาน พัฒนาคุณภาพชีวิต และสร้างความพอเพียงและความสุขมวลรวม คนในชุมชนมีความพึงพอใจกับโครงการและการพัฒนาที่รัฐบาลจัดหาให้ ผู้ให้สัมภาษณ์บางคนมีความคิดเห็นว่าควรเพิ่มการตระหนักรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติมากขึ้น อย่างไรก็ตาม พวกเขายังคงต้องการไม้มาสร้างรั้วและใช้เป็นเชื้อเพลิงเพิ่มขึ้น บางคนมีความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับพื้นที่เลี้ยงสัตว์ในช่วงฤดูหนาว เนื่องจากทางภาครัฐไม่อนุญาตให้เกษตรกรเคลื่อนย้ายฝูงวัวไปหากินยังพื้นที่ระดับความสูงที่ต่ำกว่าซึ่งป่าไม้กำลังอยู่ในช่วงฟื้นฟู เจ้าหน้าที่บางคนให้ความเห็นว่าควรปรับเปลี่ยนขอบเขตพื้นที่คุ้มครองสัตว์ป่าที่มากินผลผลิตจากการเพาะปลูก เพื่อให้เกษตรกรสามารถปกป้องผลผลิตทางการเกษตรของพวกเขาได้ เจ้าหน้าที่บางคนแสดงความคิดเห็นว่าควรลดค่าปรับให้กับชาวบ้านที่ยากจนที่ได้ตัดต้นไม้ในป่าเพื่อนำไปใช้ในครัวเรือน และควรยืดหยุ่นการใช้ระเบียบเกี่ยวกับป่าไม้กับชาวบ้านด้วย

ผลการสัมภาษณ์ผู้ที่อาศัยอยู่นอกเขตอนุรักษ์ธรรมชาติ ประมวลได้ว่ากลุ่มผู้ให้ข้อมูลนี้มีทัศนคติที่ดีกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ ชื่นชอบภูมิทัศน์ธรรมชาติ เห็นด้วยกับวิธีการอนุรักษ์ธรรมชาติ รับรู้เกี่ยวกับกฎหมายและโครงการอนุรักษ์ธรรมชาติ มีส่วนร่วมและชอบโครงการอนุรักษ์ มีความเชื่อในเทพารักษ์ที่สถิตย์อยู่ในธรรมชาติ ต้องการโครงการปลูกป่าเพิ่มขึ้น ต้องการให้สร้างความตระหนักด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น และต้องการการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานมากขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษานำมาอภิปรายได้ดังนี้

1. ในด้านกฎหมาย แผนงาน โครงการและแนวปฏิบัติ รวมถึงหน่วยงานและองค์กรซึ่งเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติในภูมามีความสอดคล้องกับแนวคิดการอนุรักษ์ธรรมชาติและการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งประกอบด้วย การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดและมีเหตุผล การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติก่อนแล้วจึงนำมาใช้ประโยชน์ การสงวนรักษาธรรมชาติ การเปลี่ยนไปใช้สิ่งทดแทน การสร้างความร่วมมือกับประชาชนในการอนุรักษ์ธรรมชาติ การใช้กฎหมาย และการให้การศึกษาแก่ประชาชน (สามัคคี บุญยะวัฒน์, 2541; ชวติ จิตวิจารณ์ และคณะ, 2552) มีตัวอย่างดังนี้

- กฎระเบียบว่าด้วยการป่าไม้ชุมชน (Community Forestry Rules) ได้กำหนดพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่เหมาะสมสำหรับการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่นให้เป็นพื้นที่ป่าชุมชน โดยกรรมสิทธิ์ของต้นไม้และผลผลิตจากป่าจะเป็นของชุมชน ส่วนกรรมสิทธิ์ของที่ดินและทรัพยากรสัตว์ป่าและแหล่งแร่ยังคงเป็นของรัฐบาล ด้วยกฎระเบียบนี้สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจะได้รับการคุ้มครองและใช้งานอย่างยั่งยืนควบคู่ไปกับภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยกลุ่มชาวบ้านที่ได้รับการแต่งตั้ง กฎระเบียบว่าด้วยการป่าไม้ชุมชนของภูมามีความสอดคล้องกับพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ของไทยด้วยวัตถุประสงค์ที่ตรงกันที่ต้องการส่งเสริมให้ชุมชนได้ร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู จัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน (ราชกิจจานุเบกษา, 2562)

- กลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ที่มุ่งให้ภูมามีเป็นจุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศระดับโลก และมุ่งหลีกเลี่ยงผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่อาจเกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม จึงมีวิธีการจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับขีดความสามารถของสังคมและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ด้วยการเลือกกลุ่มนักท่องเที่ยวชั้นดีที่ยอมจ่ายในราคาที่สูงเพื่อการท่องเที่ยวแบบเชิงนิเวศ โดยที่จำนวนนักท่องเที่ยวไม่สำคัญเท่ากับประโยชน์ที่การท่องเที่ยวให้ในการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อการดำรงชีพอย่างยั่งยืนและการพัฒนาสวัสดิการของรัฐให้แก่ชุมชนท้องถิ่น กลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนี้เชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน 12b (SDG12b) ที่มีเป้าประสงค์ในการพัฒนาและใช้เครื่องมือเพื่อติดตามผลกระทบการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนซึ่งสร้างงานและส่งเสริมวัฒนธรรมและผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2567) สอดคล้องกับการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของไทยในการจำกัดรูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความจำเป็นและรองรับสถานะในอนาคต ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรที่มีคุณค่าอย่างสมเหตุสมผล และสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางธรรมชาติ อัตลักษณ์ท้องถิ่น วิถีชีวิตชุมชน และสุนทรียภาพ เพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน (สำนักพัฒนาขีดความสามารถการท่องเที่ยว อพท. 2565)

รวมทั้งสอดคล้องกับหลักการเบื้องต้นในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งกำหนดโดยองค์การการท่องเที่ยวโลกแห่งสหประชาชาติ (United Nations Environment Programme, & World Trade Organization (WTO), 2005).

- **Bhutan Biological Conservation Complex (B2C2)** คือโครงข่ายอุทยานและเขตสงวนแห่งชาติที่เชื่อมต่อกันด้วยเส้นทางชีวภาพ มีแนวเชื่อมต่อป่าเพื่อให้สัตว์ป่าสามารถเคลื่อนย้ายประชากรหรือกระจายพันธุ์กรรมได้ เรียกเส้นทางหรือพื้นที่นี้ว่า **Ecological Corridor** หรือ **Wildlife Corridor** (มงคลสาปวงศ์ และคณะ, 2555) B2C2 มีแนวเชื่อมต่อป่ากว้างตั้งแต่ 500 เมตรถึง 3 กิโลเมตร โดยพิจารณาจากจำนวนสัตว์ป่าที่มีการเคลื่อนย้าย ความลาดชันของภูมิประเทศ การเกิดไฟป่า สภาพของเรือนยอดไม้และพืชพื้นล่าง ระดับการรบกวนของมนุษย์ และความกว้างของทางที่แคบที่สุด ทั้งนี้การจัดทำแนวเชื่อมต่ออุทยานและเขตสงวนแห่งชาติใน B2C2 นี้คล้ายคลึงกับการจัดทำแนวเชื่อมต่อป่าระหว่างพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่และอุทยานแห่งชาติทับลาน ในการศึกษาของมงคลสาปวงศ์และคณะ (2555) ซึ่งศึกษาความหลากหลายของสัตว์ป่า ความชุกชุมของสัตว์ป่า และพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการใช้ประโยชน์ของสัตว์ป่า แผน B2C2 เป็นโครงข่ายของพื้นที่อนุรักษ์ซึ่งครอบคลุมกระจายทั่วพื้นที่ของประเทศภูฏานและเชื่อมต่อไปยังประเทศอินเดียที่มีอาณาเขตติดต่อกันด้วย (Nature Conservation Division, 2004) ส่วนพื้นที่คุ้มครองของไทยในรูปแบบของพื้นที่อนุรักษ์ ทั้งอุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเกือบทุกพื้นที่ที่มีการบุกรุกเพื่อตั้งถิ่นฐานและทำการเกษตร ส่งผลให้มีการแตกกระจายเป็นหย่อมป่าที่ไม่ต่อเนื่องเป็นผืนป่าเดียวกัน ทางหน่วยงานภาครัฐจึงนำแนวคิดแนวเชื่อมต่อระบบนิเวศมาใช้เพื่อช่วยให้ระบบนิเวศของพื้นที่คุ้มครองที่กระจัดกระจายอยู่ในกลุ่มป่าต่าง ๆ ทั่วประเทศไทยกลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ (ทรงธรรม สุขสว่าง และธรรมบุญ เต็มไชย, 2561)

- ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมของภูฏาน คณะสงฆ์ได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ธรรมชาติด้วยวิธีการปลูกฝังความรับผิดชอบส่วนบุคคลต่อสิ่งแวดล้อมผ่านคำสั่งสอนและปรัชญาพุทธศาสนา ประเทศไทยซึ่งถือว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติเช่นเดียวกัน จึงควรเน้นย้ำแก่นแท้ของพุทธศาสนาแก่ผู้คนว่าพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ การอนุรักษ์ธรรมชาติสามารถส่งเสริมได้ผ่านการเทศนาสั่งสอน การบรรยาย การจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง สอดคล้องกับการศึกษาความคิดเห็นของพระธรรมวิทย์กรเกี่ยวกับแนวทางการประยุกต์ใช้หลักทางพระพุทธศาสนาในการสอนการอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่า (ประยูร วงศ์จันทร์, 2013)

- ปรัชญาการพัฒนาของภูฏานใช้แนวคิดความสุขมวลรวมและแนวคิดทางสายกลาง ซึ่งมุ่งสร้างสมดุลในการพัฒนาทางวัตถุและที่ไม่ใช่วัตถุ รวมทั้งการอนุรักษ์ธรรมชาติควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ที่ได้พระราชทานแก่พสกนิกรชาวไทยให้เป็นปรัชญาในการดำรงชีวิตที่ยึดหลักความพอเหมาะพอดี ความมีเหตุผลและความไม่ประมาท รัฐบาลจึงน้อม

นำมาเป็นแกนหลักในการพัฒนาประเทศให้ยั่งยืน หนึ่งในแง่มุมที่อธิบายไว้ในปรัชญานี้คือความสมดุลในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยระบุว่าทรัพยากรของประเทศจำเป็นต้องใช้อย่างมีประสิทธิภาพและระมัดระวังเพื่อสร้างผลประโยชน์ที่ยั่งยืนและพัฒนาความมั่นคงของประเทศอย่างก้าวหน้า ดังพบได้ในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริมากมาย เช่น โครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่าไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ โครงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า และโครงการอนุรักษ์แหล่งพันธุกรรมพืช (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.), 2567)

2. กลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องมีความพึงพอใจกับโครงการและการพัฒนาขององค์กรภาครัฐและเอกชน แสดงการยอมรับการอนุรักษ์ธรรมชาติที่ดำเนินการในกฎหมาย เพราะเห็นคุณค่าที่เกิดขึ้นกับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับการศึกษาในประเทศไทยเกี่ยวกับความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมโครงการส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในหลายโครงการ พบว่ามีความพึงพอใจมากกับโครงการที่ตนเข้าร่วม (สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดมุกดาหาร, 2561; อารยะ จันทรสุโข, 2560)

3. ข้อเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์ธรรมชาติและมุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนบางประการ จากการนำแนวทางความสำเร็จของประเทศภูฏานมาประยุกต์ใช้สำหรับประเทศไทย

- โครงการพัฒนาการอนุรักษ์แบบบูรณาการ (Integrated Conservation Development Program: ICDP) ที่มีการปรึกษาร่วมกับชุมชน ลักษณะของโครงการมุ่งช่วยปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจในท้องถิ่นและลดแรงกดดันต่อพื้นที่ธรรมชาติ ตามจุดประสงค์ของโครงการเพื่อปกป้องพื้นที่ป่าไม้และจำกัดการขยายพื้นที่ทำกินในเขตอนุรักษ์ธรรมชาติ ซึ่งจุดประสงค์นี้อาจไม่ได้คำนึงถึงความต้องการของชุมชนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ในป่าก่อนที่จะมีการกำหนดเขตอนุรักษ์ธรรมชาติ จึงควรปรึกษาร่วมกันระหว่างชุมชนท้องถิ่นและหน่วยราชการที่รับผิดชอบพื้นที่เพื่อบรรลุข้อตกลงร่วมกัน

- การประยุกต์ใช้แนวทางของ B2C2 มาสู่การจัดทำแนวเชื่อมต่อระบบนิเวศ เพื่อช่วยให้ระบบนิเวศของพื้นที่คุ้มครองที่อยู่กระจายกระจายของไทยกลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ ด้วยการเพิ่มพื้นที่นิเวศทั้งที่เป็นที่ดินกรรมสิทธิ์ของภาครัฐและเอกชน ทำหน้าที่เป็นเส้นทางชีวภาพให้สัตว์ป่าเคลื่อนย้ายประชากรหรือกระจายพันธุกรรมได้ และเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพในธรรมชาติ

- การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ มากกว่าการเพิ่มปริมาณนักท่องเที่ยว และพิจารณาขีดความสามารถในการรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สร้างผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม

- การสร้างบรรทัดฐานทางสังคมด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติ เทียบได้กับมารยาทแห่งชาติของภูฏาน ด้วยการใส่ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อของไทยเป็นสื่อในการตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติ และสร้างพฤติกรรมอนุรักษ์ธรรมชาติ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

- ควรมีการศึกษาปัจจัยด้านอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรมและเทคโนโลยี
- ควรมีการเก็บข้อมูลจากกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องจำนวนมากขึ้น และใช้แบบสอบถามแบบมีโครงสร้างผสมกับการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลจำนวนมากขึ้น

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- ควรสร้างการมีส่วนร่วมกับทุกภาคส่วนในการอนุรักษ์ธรรมชาติ ให้ทุกคนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและรักษาทรัพยากรธรรมชาติของตน
- ควรสนับสนุนด้านการเงินและการจัดตั้งกองทุนเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยงบประมาณจากภาครัฐและองค์กรภาคเอกชนที่สามารถรับประโยชน์ทางภาษีจากการสนับสนุนด้านการเงินนี้
- ควรจัดหลักสูตรและกิจกรรมการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบเพื่อส่งเสริมพฤติกรรมอนุรักษ์ธรรมชาติ

3. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

- หน่วยงานสามารถนำข้อมูลการศึกษาการอนุรักษ์ธรรมชาติในภูฏานมาใช้ในการจัดทำโครงการหรือกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- ทุกภาคส่วนควรมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งโดยตรงและทางอ้อม

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษานี้ได้รับการสนับสนุนจาก Asian Scholarship Foundation รวมทั้งองค์กรและบุคคลที่มีส่วนร่วม ได้แก่ Council for RNR Research of Bhutan, Renewable Natural Resource-Research Center at Yusipang, K.B. Wakhley และครอบครัว, Dr. Pema Choephoel, Dr. Lungten Norbu, Dorji Dhradhul, Kunsang Choden, Sonam Wangmo, เพื่อนชาว CoRRB และ RNR-RC Yusipang, และบุคคลอื่นๆ อีกมากที่ไม่สามารถกล่าวถึงได้ทั้งหมด ผู้วิจัยขอขอบคุณอย่างยิ่ง

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2567). ฐานข้อมูลกองการต่างประเทศ. ออนไลน์. สืบค้นเมื่อ 2 เมษายน 2567. แหล่งที่มา: <https://fad.mnre.go.th/th/mph/content/196>
- ชวิศ จิตรวิจารณ์ และคณะ. (2552). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำด้วยกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา กรณีศึกษาป่าต้นน้ำ หมู่บ้านนาปลาจาด ตำบลห้วยผา อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. รายงานการวิจัย สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.).
- ทรงธรรม สุขสว่าง และธรรมบุญ เต็มไชย. (2561). แนวเชื่อมต่อบริบทนิเวศในประเทศไทย. (ฉบับปรับปรุง). กรุงเทพมหานคร: ส. มงคลการพิมพ์.
- ประยูร วงศ์จันทร์. (2013). แนวทางการประยุกต์ใช้หลักทางพระพุทธศาสนาในการสอนการอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่า. *Journal of Education and Innovation*. 12 (1), 95–112.
- พระราชบัญญัติป่าชุมชน. (2562). ราชกิจจานุเบกษา. ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 136 ตอนที่ 71 ก ในวันที่ 29 พฤษภาคม 2562.
- มงคล สาฟู และคณะ. (2555). ความหลากหลาย ความชุ่มชื้น และพื้นที่อาศัยที่เหมาะสมของสัตว์ป่าบริเวณแนวเชื่อมต่อป่าอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่และอุทยานแห่งชาติทับลาน. กรุงเทพมหานคร: กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่า และพันธุ์พืช.
- สหประชาชาติ ประเทศไทย. (2567). การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ. ออนไลน์. สืบค้นเมื่อ 2 เมษายน 2567. แหล่งที่มา: <https://thailand.un.org/th/173511-การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ>
- สามัคคี บุญยะวัฒน์. (2541). ป่าต้นน้ำลำธารและการกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ. ควบคู่กับการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัยป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.). (2567). ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. ออนไลน์. สืบค้นเมื่อ 2 เมษายน 2567. แหล่งที่มา: <https://www.rdpb.go.th/th/Sufficiency>
- สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดมุกดาหาร. (2561). สรุปผลโครงการส่งเสริมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วันที่ 3 สิงหาคม 2561 ณ สถานีควบคุมไฟป่าดงบังอี-ถ้ำผาน้ำทิพย์ ต.บ้านเป้า อ.หนองสูง จ.มุกดาหาร. ออนไลน์. สืบค้นเมื่อ 2 เมษายน 2567. แหล่งที่มา: <http://mukdahan.nfe.go.th/nongsung/images/nature.pdf>
- สำนักพัฒนาขีดความสามารถการท่องเที่ยว อพท. (2565). คู่มือแนวทางการปฏิบัติตามมาตรฐานการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. ออนไลน์. สืบค้นเมื่อ 2 เมษายน 2567. แหล่งที่มา: <https://www.dasta.or.th/th/article/1495>

- อารยะ จันทรสุโข. (2560). *ความพึงพอใจของประชาชนต่อศูนย์การเรียนรู้การอนุรักษ์ป่าชายเลน กองพันรณ
สะเทินน้ำสะเทินบก อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี*. นิพนธ์ รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัย
การบริหารรัฐกิจ. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- Chhenpo, Nima Sangye. (2003). *A Glimpse of Bhutanese Culture*. Phuentsholing, Bhutan: KMT Press.
- Dargye, Yonten. (2005). *An Introduction to Values Education: A Guide to Happy and Harmonious Living*. Thimphu, Bhutan: National Library of Bhutan.
- Department of Research and Development Services. (2002). *Community-Based Natural Resource Management in Bhutan: A Framework*. Thimphu, Bhutan: Ministry of Agriculture.
- Encyclopedia Britannica. (2024a). Bhutan. *Online*. Retrieved April 2, 2024. from <https://www.britannica.com/place/Bhutan>
- Encyclopedia Britannica. (2024b). Thailand. *Online*. Retrieved April 2, 2024. From <https://www.britannica.com/place/Thailand>
- Hackett, B. (1980). *Landscape Conservation*. Chichester, UK: Packard Publishing Ltd.
- Lonely Planet. (2002). *Bhutan*. Hongkong: Colorcraft Ltd., Lonely Planet Publications Pty., Ltd.
- Lucas, P.H.C. (1992). *Protected Landscapes: A Guide for Policy-makers and Planners*. Gland, Switzerland: IUCN.
- Motloch, J. (1991). *Introduction to Landscape Design*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- National Environment Commission. (1998). *The Middle Path: National Environment Strategy for Bhutan*. Bangkok, Thailand: Keen Publishing.
- National Library of Bhutan. (1999). *Driglam Namzhag (Bhutanese Etiquette): A Manual*. Translated by Dr. Yonten Dargye. Thimphu, Bhutan: National Library of Bhutan.
- Nature Conservation Division. (2004). *Bhutan Biological Conservation Complex: A Landscape Conservation Plan*. Thimphu, Bhutan: Nature Conservation Division, Department of Forestry Services.
- Planning Commission. (1999). *Bhutan 2020: A Vision for Peace, Prosperity and Happiness*. Bangkok, Thailand: Keen Publishing.
- Royal Society for Protection of Nature. (2006). *Buddhism and the Environment*. Thimphu, Bhutan: Kuensel Corporation.
- Schicklgruber, C. and F. Pommaret. (1997). *Bhutan: Mountain Fortress of the Gods*. New Delhi, India: Bookwise Pvt., Ltd.
- Social Forestry and Extension Section. (1996). *Community Forestry Guidelines for Bhutan*. Thimphu, Bhutan: Ministry of Agriculture, Forestry Services Division.
- Tsering, Dechen. (2002). *Public Biodiversity Policy Analysis in Bhutan*. Bangkok, Thailand: Keen Publishing.
- United Nations Environment Programme, & World Trade Organization (WTO). (2005). *Making Tourism More Sustainable: A Guide for Policy Makers*. *Online*. Retrieved April 2, 2024. From <https://wedocs.unep.org/20.500.11822/8741>
- WWF Bhutan Program. (2005). *WWF Bhutan Annual Report '05*. Thimphu, Bhutan: WWF Bhutan Program Office.